

часи історика соціологічний інстинктивізм виказував свою безплідність. Пошук же доказовості своєї думки про сутнісні вияви релігії шляхом звернення до “законів Бога” виводить соціологічний дискурс за межі академічної соціології релігії.

Отже, наявна суперечність. З одного боку, відчувається потужність ствердження думки про релігію як основу соціальності, а з другого – наявною є її недостатня обґрунтованість. В цьому сила і слабкість липинськівської концепції релігії. Це відчутно також при аналізі ним проблем “релігія – держава”, “релігія – культура”, “релігія – нація”. Та це вже окрема тема для дослідження.

*М.Стадник** (м. Переяслав-Хмельницький)

ДОГМА, ЇЇ ПОНЯТТЯ ТА ГЕНЕЗА В ХРИСТІЯНСТВІ

Поняття “догма” походить від грецького слова *dogmatous*, що означає “думка”, “вчення”. Традиційно цим поняттям позначають такі основні положення віровчення тієї чи іншої конфесії, які визнаються як вічні і незмінні істини, що встановлені нібито самим Богом і є обов’язковими для віри в них всім послідовникам певної релігійної течії.

В грецькій мові вживання слова *догма* започаткували скептики Зенон і Пірон. Вони заперечували можливість отримання істинного значення. Зенон і Пірон називали догматиками тих філософів, які робили стверджувальні висновки про субстанції речей. У Цицерона слово догма означає такі доктрини, які, будучи загальновідомими, мали значення беззаперечних істин. Оріген й Ісидор називали Сократа законодавцем догматів античних, а вчення Платона і стоїків - догматами. У Ксенофонта догматами називаються керівні розпорядження, яким всі повинні беззаперечно підкорятися. Геродіан догмами вважав такі визначення сенату, яким беззаперечно мав підпорядковуватись весь римський народ. У книгах пророка Даниїла й Естер догмами називаються такі царські укази, які підлягають терміновому виконанню. Подібні розуміння слова “догма” передбачає наявність положень, що виходять із зовнішнього авторитету. Ним може бути окремий правитель - цар, король і т.п., а також і Бог. У положеннях не ставиться питання про доказовість догм або ж про істинність фіксованих ними поглядів. Передбачається

* М.Стадник – к.філос.н., доцент Переяслав-Хмельницького державного педагогічного інституту

обов'язковість їх прийняття, тобто сприйняття на віру, без глибокого сутнісного аналізу самої їх змістовної системи.

В подальшому відбувалося переосмислення розуміння поняття “догма” відповідно до соціального часу. Але, як правило, воно часто вживалося богословами при сприйнятті християнських істин. Позначувані ним поняття ставали життєвим правилом для членів християнського суспільства. Вважалося, що Христос спростовував закон заповідей обрядових заповідей своїм вченням [Еф. 2:15]. Його вчення нібито замінило собою все тимчасове і повністю визначило образ думок християнина як закон його віри [Рим. 3:27].

В кінці Дій апостолів словом *догма* названі визначення апостольського собору [Дії 16:4], що складені церквою і мають загальнообов'язкове значення для всіх її членів. Така обов'язковість зумовлена тим, що догми розумілись як ознаки постанов державної влади [Дан. 2:13, 3:10, 6:9; 2 Мак. 10:8, 15:36; Лк.2:1; Дії 17:7], що потребувало підпорядкування їм від кожного громадянина. З рештою догми ставали обов'язковим життєвим правилом для всіх членів християнського суспільства.

Християнські ідеологи стали використовувати слово “догма” лише до тих богооб'явлених істин, що відносяться до певного кола уявлень, а саме істин споглядального або умоглядного характеру, таких, які визнані і сповідаються на основі Божого об'явлення або рішень Вселенської церкви. Їх невиконання мало стати основою відчуження від християнства. Саме таке розуміння християнського поняття *догма* започаткували Ігнатій Богоносець, Кирило Єрусалимський, Григорій Ниський, Василь Великий, Іоанн Златоуст, Вікентій Ліринський та інші богослови раннього християнства.

Згідно положень християнської філософії *догма* є: 1. незаперечна божественна істина, яка дається людям через Боже одкровення. У такому розумінні догми віри називаються Божими й протиставляються результатам людського мислення і особистим думкам; 2. догми, що відносяться до внутрішньої сутності релігії, мають теоретичний або споглядальний характер, є вченням віри, що їх відрізняє від правил життя або практичної діяльності християн; 3. такі істини, які маючи походження божественне, визначаються і формуються церквою, із-за чого й називаються догматами церкви; 4. істини, беззаперечне визнання яких необхідне для християн, щоб відносити себе до церкви.

В “Церковном словаре” П. Алексеєва *догми* відносяться до таких членів віри, які ґрунтуються на Священному Писанні [СПб., 1917. – С. 259.]. В “Толковом словаре” В. Даля *догма* – це одне з головних положень вчення про віру і її бачення [СПб., 1993. – Т.1. – С. 450.].

В “Энциклопедическом словаре”, виданому в Санкт-Петербурзі ще у 1864 році, крім вище приведених думок, дається богословське розуміння слова *догма*. Догма – це “будь-яка істина, що відноситься до споглядальної частини християнського вчення або ж складає правило християнської віри, істина, що визначається і сповідується на основі божественного одкровення загальним голосуванням Вселенської церкви, заперечення якої веде до відлучення від Церкви [С. 66].

В подальшому під *догмою* розуміли таку віроповчальну істину, яка ґрунтується на одкровенні й формується церквою і щодо якої не допускаються дискусії чи розмірковування. Особливим в цьому баченні є заперечення можливості якогось вільнодумства і сумніву щодо змісту догми.

Християнство розглядає релігійні догми як думку, настанови, положення віровчення, які встановлені вищими церковними інстанціями, а відтак є істинами [Догматичне богослов'я Католицької церкви. – Львів, 1994. – С. 10.].

Поняття *догма* використовувалося з різним значенням у різні історичні часи розвитку людства, зберігши при цьому якусь потаємну основу, що входить у його зміст. Спираючись на давньогрецьких філософів, християнство розуміло догму як таку метафізичну систему, джерелами якої були Святе Одкровення, дії апостолів, рішення Вселенських Соборів, думки римських пап (для католиків). Особливістю християнських догм є обов'язковість віри в них.

У християнстві від слова догма походять інші слова, що використовуються церквою для пояснень окремих сторін релігійної віри, зокрема: догмат, догматика, доктрина та ін. Догмат розуміється як вчення, встановлений погляд, як таке положення віровчення, що є основою його і постає беззаперечною істиною, яка не підлягає жодкій критиці та сприймається на віру [Там само. – С. 232.].

Християнські догмати мають такий характер: споглядальність, богооб'явленість, церковність, загальнообов'язковість для всіх членів церкви.

Споглядальний характер догматів віри зумовлений тією стороною істин, яка розкривається ними. Із всіх християнських істин *догматами* називаються лише ті, що належать до сутності релігії, як внутрішнього союзу Бога з людиною, що встановлений Ісусом Христом, тобто істини, які містять вчення про Бога, ставлення його до світу і людини.

Не відносяться до догматів істини моральні (в тому числі Божі заповіді) або істини, що показують як християнин повинен виражати своє ставлення до Бога в зовнішньому богослужінні (обряди), істини

канонічні, що розкривають те, як християнин мусить жити у Божому домі, історичні сказання про церкву, пророкування і т.п. Таким чином, до догматів віри відносяться духовні таємниці, які не підвладні силі розуму. Усі догмати християнської релігії суть істини богооб'явлення, а тому є незмінними.

Догмати розуміються як істини, що визнаються Вселенською церквою і пропонуються її членам. Те що не може бути догматом для церкви не може бути догматом і для окремих осіб. Вважається, що всі догмати є беззаперечною істиною. Церква зберігає і подає через них божественне одкровення для всіх людей.

Догмати як істини, що пропонуються Вселенською церквою розуміються як загальнообов'язкові правила віри для кожного віруючого. Церква потребує підпорядкування своїх послідовників правилам і вимагає вірності догматам, якими вона користується. Якщо віруюча людина не приймає загальноцерковного розуміння догматів, то Церква відділяє її від себе, тобто піддає анафемі [Малиновский. Православно-догматическое богословие. – Харьков, 1885. – С. 4-9.].

Таким чином, християнські догмати – це богооб'явлені споглядальні істини, які мають у собі вчення про Бога і його відношення до світу й людини. Вони зберігаються, визначаються і передаються Церквою як незмінні і загальнообов'язкові правила віри для всіх віруючих.

Систематизація і приведення догматів у взаємовідповідність, тобто процес становлення християнської догматики, розпочинається з Августина Філософа та інших апологетів християнства. Вони першими шукають точки пересічення між вірою і розумом. Так, Климент Олександрійський намагався розкрити істини віри у формі наукового знання. Він повчав, що нема віри без знань, наука повинна проникнутись вірою, істини віри повинні мати науковообразний характер. Праця Орігена “Про начала” становить подальший крок науковому розвитку догматів. Тут подається їх повна систематизація. Кирило Олександрійський намагався вивести формулу взаємного відношення віри і знання, вважаючи, що віра є посередником знання. Спроби систематизації догматів знаходимо у Кирила Єрусалимського, Григорія Ниського.

Православна церква не використовує традиції догматичного творення Римо-католицької церкви. Так, у православ'ї не існує догмату про чистилище, непогрішимість папи. Католики вважають, що догми існують у Святому Письмі. Необхідно лише їх осмислити, сформулювати і зафіксувати. Таким осмисленням у середньовіччі займалися

представники схоластичної філософії. У вивченні догматів схоластичний догматизм надмірно використовував логіку і діалектику. Так, Ансельм Кентерберійський (1109 р.), відстоюючи принципи самостійності віри, вважав, що з початку необхідно вірити, щоб знати божественні істини, які постають як догмат. П'єр Абеляр доводив, що у вірі немає нічого такого, що перевершувало б силу розуму.

Римо-католицька церква визнає догмати встановлені вселенськими соборами, так і догмати, які визначив папа римський. Для встановлення догматів необхідна така інституція, яка має не тільки моральний, а й юридичний авторитет у Церкві і вважається непогрішимою у питаннях віровчення.

Католицька церква визнає принципи догматичному розвитку, початок якому покладено добавкою до 8-го члену Символу віри (проголосившому сходження Святого Духа від Отця). Такий додаток був зроблений на Толедському соборі у 589 р. і введений у практику у Франкській імперії близько 800 р. у основі концепції догматичного розвитку лежить вчення про право собору приводити традиційні положення у відповідності з "живим голосом" церкви, яка, будучи керованою Святим Духом, має здатність непогрішимо трактувати віровчення. У 1439 р. на Флорентійському соборі Католицька церква догматизувала вчення про чистилище. У 1870 р. Перший Ватиканський собор проголосив догматичну непогрішимість папи у справах віри.

Значне поширення у католицизмі отримав культ Пресвятої Діви Марії, пов'язаний з доповненням до догмату про визнання Марії Богородицею. Цей догмат прийнято на Третьому Вселенському соборі у 431 р. У 1854 р. Пій IX оголосив догмат про непорочне зачаття Марії. А у 1950 р. Пій XII ввів догмат про її тілесне вознесіння.

У протестантизмі сформовано віровчення, яке виходить від Аусбурського віросповідання, прийнятого у 1530 р. Догмати віри протестанти будували протягом XVI ст. З XVIII ст., протестантизм намагається надати догматам наукову форму, повертаючись при цьому до схоластики. У першій половині XVIII ст. під впливом пієтизму протестантизм намагався скинути з себе схоластику і втілити новий метод філософії.

З другої половини XVIII ст. під впливом загального раціоналістичного руху, протестанська догматика почала заперечувати надприродне походження і характер християнства або є визнавати його настільки, наскільки це відповідає вимогам розуму і природної моральності (Теллер, Генке, Еклерман, Вегмейзер). Проти цих раціоналістів, що мали вплив у першій половині XIX ст., боролась значна група супернатуралістів (Дедерлейн, Морусь, Штор, Штейдель та інші).

Всі протестантські догматики до кінця XVIII ст. стали визнавати розум як вищу інстанцію у питаннях віри.

Виходячи з вище сказаного, слід зазначити, що у протестантизмі немає твердо встановлених догм. Однак Біблія для протестантів має незаперечний авторитет. На місце догм поставлено ними сукупність положень віроповчального характеру, що даються у Біблії і узгоджені з поглядами давньої Церкви з тринітарних і христологічних питань.

Особливу роль у розвитку догматів протестантизму відіграв Шлейєрмахер, який розробив вчення про церкву, від'єднавши віру від знань. Релігія, на його думку, є не тільки розум і філософія; вона залежить від моральних почуттів, і в абсолюті від вищої істоти (Бога).

Догматична частина існує у кожній релігії, але лише християнство створило догмат у власному розумінні, виробивши всезагальну сильну організацію, витіснивши складні релігійно-історичні уявлення, увібравши в себе широке коло ідей античного світу. У розрізі християнства найбільш активними у формуванні догматів є католицизм і православ'я.

*Н.Звонок** (м. Київ)

ОРІЄНТАЦІЯ НА РЕЛІГІЙНІ ЦІННОСТІ СЕРЕД ДУХОВНИХ УСТРЕМЛІНЬ ЛЮДИНИ

(на матеріалах української та російської
художньої літератури 60-80-х років)

Як відомо, специфіка вітчизняної філософії полягає, по-перше, у її нерозривному зв'язку з громадсько-політичним життям, а по-друге, у формі її буття, коли філософські проблеми розв'язуються не у філософських трактатах засобами класичного любомудря, а в художньо-літературних творах через створення художніх образів, через глибоке висвітлення людської психології і, як висновок, формування цінностей та ідеалів особистості і через особистість – усього суспільства.

Українська та російська художня література 60-80-х років багато в чому підготувала нову духовну ситуацію 80-90-х, сприяла пробудженню історичної свідомості народу. Це був час активних пошуків у літературі, який ми пов'язуємо з іменами таких відомих письменників, як Ч.Айтматов, Ф.Абрамов, Ю.Бондарев, В.Биков, В.Голобородько,

* Н.Звонок – аспірантка Національного педагогічного університету ім. М.Драгоманова